

ПРОФІЛАКТИКА ТА ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ У СІМ'ЯХ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

CONFLICT PREVENTION AND RESOLUTION IN MILITARY FAMILIES

Статтю присвячено проблемам профілактики та вирішення конфліктів у сім'ях військовослужбовців після їх повернення з району ведення бойових дій. Проаналізовано технології роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями. Проведено аналіз вирішення конфліктів у сім'ях військовослужбовців. Проведено психолого-педагогічний аналіз проблеми, обґрунтовано основні умови надання психологічної допомоги сім'ям залежно від їх типу сімейно-шлюбної взаємодії. Встановлено, що проведення індивідуальних і групових психопрофілактичних заходів зі шлюбними партнерами значно підвищує рівень психологічної готовності подружжя до конструктивного вирішення конфліктних ситуацій у сім'ї. Запропоновано конструктивні форми та методи психопрофілактичної роботи із членами подружніх пар. Основні результати дослідження використано в організації виховної роботи з сім'ями військовослужбовців низки військових частин. Практична значущість дослідження визначається тим, що отримані результати можуть використовуватися при підборі кадрів на керівну посаду.

Ключові слова: психопрофілактика конфліктів, сімейно-шлюбна взаємодія, психологічна допомога, індивідуальні та групові заходи, військовослужбовці.

The article is devoted to understanding the problems of conflict prevention and resolution in the families of military personnel after their return from the combat area. Technologies of working with military personnel and their families are analyzed. The analysis of conflict resolution in the families of military personnel is carried out. A psychological and pedagogical analysis of the problem is carried out, and the main conditions for providing psychological assistance to families, depending on their type of family-marriage interaction, are justified. It is established that conducting individual and group psychoprophylactic activities with marriage partners significantly increases the level of psychological readiness of spouses to constructively resolve conflict situations in the family. constructive forms and methods of psychoprophylactic work with members of married couples are proposed. The main results of the study were used in the organization of educational work with families of military personnel of a number of military units. The practical significance of the study is determined by the fact that the results obtained can be used in the selection of personnel for a senior position.

Key words: psychoprophylaxis of conflicts, family and marriage interaction, psychological assistance, individual and group activities, military personnel.

УДК 316.48:316.36-057.36
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.60.39>

Лелека Р.О.

студентка кафедри психології
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

Миропольцева Н.І.

к.психол.н.,
доцент кафедри психології
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

Підготовка й участь у бойових діях суттєво впливають на військовослужбовців, бойові підрозділи та підрозділи, які залишаються виконувати поточні завдання. Впливає це також і на членів сімей військовослужбовців. Їхні дружини, діти, батьки, брати, сестри та інші родичі стають частиною родинної мережі, котра зазнає впливу процесу підготовки й участі військовослужбовця у бойових діях і його наслідків. Кожен етап відрядження у район ведення бойових дій містить емоційний і організаційний елементи, які впливають як на військовослужбовців, так і на членів їхніх сімей. Практично завжди процес підготовки й участь у бойових діях вносить елемент невизначеності у життя військовослужбовців, навіть для тих, хто вже має бойовий досвід. Попри постійні навчання, існує невизначеність щодо проблем, пов'язаних із підготовкою й участю у бойових діях, часовими показниками, здатності родини справлятися з розлукою, також завжди наявний ризик поранення або смерті [1].

Мета статті – виявлення профілактики та вирішення конфліктів у сім'ях військовослужбовців.

Невирішені проблеми сім'ї мають потенційно руйнівні наслідки. На думку командира (начальника), стурбований, заклопотаний військовослужбовець легко відволікається і не в змозі зосередитися на важливих завданнях

у критичний момент. Із погляду психології, легше розізлилися, ніж протистояти болю і втраті від розлуки. У гіршому разі невирішена емоційна напруга може призвести до серйозних нещасних випадків або розвитку бойового стресу, який, у свою чергу, може стати причиною зриву виконання бойового завдання. Через сімейні негаразди (непорозуміння з батьками (родичами), переживання за членів родини, які залишилися на окупованій території, конфлікти з подружжям (коханями)) скоюється близько 30% самогубств військовослужбовцями – учасниками бойових дій. Близько половини зафіксованих спроб суїциду в армії, за оцінками експертів, пов'язані із сімейними обставинами.

Різноманітність видів, конкретних форм і змісту конфліктів робить їх предметом уваги різних сфер знання – від психології та правознавства до військових наук і мистецтвознавства. Суттєві зміни у нашому суспільстві поставили гостре питання щодо реформування Збройних Сил України. Сьогодні міжособистісні конфлікти виступають одним із найбільш несприятливих чинників, що перешкоджають продуктивній діяльності військовослужбовців і ускладнюють зростання їх професійного потенціалу. Численні конфлікти призводять до того, що значна частина часу керівників йде на залагодження порушених відносин

між військовими. Конфліктність взаємовідносин військовослужбовців, невміння багатьох суб'єктів військової діяльності правильно оцінювати виникаючі конфліктні ситуації та попереджати їх деструктивний розвиток актуалізують вивчення міжособистісних конфліктів в умовах військової служби з метою їх попередження та конструктивного вирішення. Однак ця проблема поки не відображена ні у фундаментальних дослідженнях, ні у практиці соціально-психологічної підготовки керівників. Загалом конфлікти серед військовослужбовців із їх деструктивним впливом стають предметом турботи на всіх рівнях силових структур, від молодших командирів і офіцерів до головнокомандувачів і міністрів відповідних структур, на що вказують накази та директиви у нормативних документах. Унаслідок конфліктів ускладнюється міжособистісне спілкування, відбувається низка грубих правопорушень: нестатутні взаємини між військовослужбовцями, відхід від служби, суїцидальні прояви та ін.

Напружені, конфліктні стосунки між подружжям (членами сімей) деструктивно впливають на психологічний стан військовослужбовців під час служби (депресивні стани, зловживання спиртними напоями, агресивність, замкнутість, порушення статуту, суїцидальні думки тощо) і не сприяють відновленню в періоди між службовими завданнями. І навпаки, гармонійні стосунки у сім'ї військовослужбовця стають для нього підтримуючим чинником під час служби та ресурсом у період відновлення. Нині наявність значної кількості військовослужбовців, які розлучаються через сімейні проблеми, що виникають після їх тривалого перебування у районі ведення бойових дій, спонукає до розробки шляхів профілактики та вирішення конфліктів у сім'ях військовослужбовців.

Сім'ї військовослужбовців – це особлива категорія сімей, тому що перед нею виникають певні соціальні перешкоди з огляду на специфіку несення військової служби. Взаємини у сім'ї підпорядковані вимогам військової служби, обставинам, пов'язаним із виконанням військового обов'язку. Отже, специфіка конфліктів у таких сім'ях зумовлена зіткненням власних сімейних потреб із регламентом армійського життя. Ми розглянемо соціально-психологічні особливості сімей військовослужбовців, основні причини виникнення конфліктів і соціально-особистісні особливості дітей, які виховуються у сім'ях військовослужбовців [4].

Проблема змісту і динаміки переробки конфлікту в сім'ї найбільш широко представлена у концепції позитивної сімейної психотерапії Н. Пезешкіана. Він виділяє чотири основні форми переробки конфліктів: тілесну, діяльну, соціально-комунікативну і форму спілкування [2]. Ефективну переробку конфлікту

забезпечує узгоджена взаємодія всіх чотирьох форм. При домінуванні однієї з форм неминує виникати обмеженість можливостей для вирішення конфлікту.

Соціально-психологічні особливості сімей військовослужбовців:

1. Готовність членів сім'ї підпорядкувати уклад сімейного життя правилам і розпорядку служби у Збройних Силах.

2. Висока адаптивність до зміни навколишнього оточення (часті переїзди, зміна місця проживання, роботи, школи і т. д.).

3. Готовність до великих фізичних і емоційних навантажень у зв'язку зі зміною клімату, соціально-побутових умов, оточення і т. д.

4. Психологічна стресостійкість, сім'я військовослужбовця може стикатися з низкою соціальних проблем на новому місці (пошук житла, працевлаштування, місця в дитячому освітньому закладі, надання медичної допомоги).

5. Соціальна депривація або брак спілкування, викликаний певним регламентом армійської служби, що може неблагополучно позначатися на психологічному кліматі всередині сім'ї. Обмеженість соціальних контактів породжує гостру потребу спільного проведення часу, уваги, турботи, що не завжди поєднується із графіком служби.

6. Емоційна стійкість і витримка дружини військового, здатність створювати умови для успішного проходження військової служби чоловіка, з гідністю переносячи тяготи розлуки, стресові ситуації, тривогу і боязнь за його життя і здоров'я.

7. Значимість створення домашнього затишку для військовослужбовця через високу напруженість і відповідальність, повну віддачу військовій службі.

Основні причини виникнення сімейних конфліктів: [4]

- Претензія на лідерство у сім'ї.
- Незадоволеність у виконанні обов'язків як подружжя і батьків.
- Незадоволеність матеріальним становищем.
- Труднощі соціалізації дітей.
- Труднощі адаптації до нових умов.
- Труднощі організації соціально-побутових умов.
- Перебування військовослужбовця у чоловічому колективі.
- Розбіжності у методах виховання дітей.
- Прагнення чоловіка до авторитарного стилю спілкування.

Соціально-особистісні особливості дітей, які виховуються у сім'ях військовослужбовців:

1. Найчастіше дитячо-батьківські відносини вибудовуються за принципом авторитарного стилю виховання і переважаючого домінування батька у сім'ї. Вимога жорсткої дисци-

пліни, виконання завдань, встановлення жорстких рамок і обмежень, але якщо домінуюча позиція батька у сім'ї поєднується з його авторитетом, побудованим на повазі та визнанні в батька таких якостей, як сила духу, мужність, патріотизм, із бажанням наслідувати його вчинки й особистісні якості, із застосуванням системи заохочень, умінням іти на компроміс із дитиною, свободою вибору і слова, діти військовослужбовців виростають дисциплінованими, соціально адаптованими, відповідальними, морально стійкими й емоційно зрілими.

2. Відносини з матір'ю, з якою дитина проводить більшу частину часу, мають симбіотичний характер. Формується залежність від присутності мами, її стану, настрою, схвалення своїх вчинків [5, с. 58].

Тут дуже важлива позиція мами, котрий (за відсутності постійної роботи) необхідно заповнювати свій життєвий простір не тільки вихованням дитини, але і власними захопленнями й інтересами, даючи можливість дитині дистанціюватися, щоб самостійно проходити свій життєвий шлях, що диктують власні потреби й інтереси.

3. Можливі прояви тривожності, агресивності, соціальної дезадаптації через кочовий спосіб життя, який змушена вести сім'я військовослужбовця. У разі виникнення подібних ситуацій необхідно підвищувати рівень батьківської компетентності, аналізувати стиль сімейного виховання, враховувати індивідуально-психологічні особливості дитини, його вікові кризи та потреби на кожному етапі розвитку.

4. Прояв тривожності як страху втрати батька, очікування майбутньої небезпеки, загрози.

Слід формувати у дитини почуття впевненості у тому, що батько сильний, сміливий, впорається з будь-яким військовим завданням, не демонструючи дитині власні страхи та побоювання, оберігаючи її від інформації у ЗМІ, створюючи позитивний настрій. Із найменшими дітьми опрацьовувати страх втрати можна у сюжетно-рольовій грі, за допомогою малюнків, казок.

Діє соціально-психологічна служба підтримки сімей військовослужбовців, де можна отримати допомогу дитячого психолога, взяти участь у тренінгах допомоги дружинам військових.

5. Обмеженість і нестабільність соціальних контактів ускладнює формування певних емоційних зв'язків із людьми, не дає можливості тривалого збереження міжособистісних відносин. Кожній дитині знайомі рядки вірша: «Переїзд, переїзд! За столом ніхто не їсть! Немає ні стільців, ні столу! Їх машина відвезла!».

З іншого боку, це дає отримати різноманітний соціальний досвід міжособистісної вза-

ємодії. Діти військовослужбовців комунікабельні. Часта зміна місця проживання, шкіл, кола спілкування сприяє тому, щоб дитина навчилася знаходити спільну мову з різними людьми та виробляти певні моделі поведінки, набуваючи життєвий досвід.

Як показало дослідження, у сім'ях військовослужбовців часто превалює тілесна форма переробки (переживання) конфлікту. Особливо це стосується дружин військовослужбовців. Така форма включає порушення функціональності організму, що виражається у порушенні сну, функцій харчування, сексуальних порушеннях, різноманітних психосоматичних розладах і т. д. Ця ситуація веде, очевидно, до зниження працездатності та боєготовності військовослужбовців, до втрати здоров'я членів сім'ї [2, с. 181].

З іншого боку, конфлікт можна не тільки переробити, а й попередити і не допустити. У цьому ключі важливу роль відіграє толерантність, що передбачає повагу, прийняття і правильне розуміння форм самовираження і проявів людської індивідуальності. Психологи виділяють міжособистісну толерантність трьох типів [5]: природну толерантність-довірливість при абсолютному нетерпінні; моральну толерантність-терпіння, терпимість; моральну толерантність-прийняття, довіру, яка на противагу насильству і маніпулюванню передбачає як повагу цінностей і смислів, значущих для іншого, так і усвідомлення і прийняття власного внутрішнього світу, своїх власних цілей і бажань, переживань і почуттів.

Підводячи підсумок, слід зауважити, що специфіка військової служби має і позитивний вплив на життя подружжя:

- Виховує почуття обов'язку, акуратність, розум, почуття гумору.

- Деяка сентиментальність, уважність, спостережливість і винахідливість.

- Можливість мати багато справжніх друзів.

- Можливість ознайомитися з географією країни і не тільки.

- Надійність і фінансова стабільність.

- Кваліфіковане медичне обслуговування всіх членів сім'ї.

- Квартирне питання – спочатку службова квартира, потім своя.

Військовий – природжений психолог, йому довіряють. Дружини військових із часом стають загартованими, сильними, сміливими та чудовими господинями.

Досягнення останнього ступеня толерантності передбачає зрілість особистості та, за результатами нашого дослідження, зустрічається у дружин військовослужбовців досить рідко, проте толерантність може бути вихована на основі більшої інформованості сімей військових про специфіку їх життєдіяльності та

відповідальності перед суспільством.

До соціальних технологій належать програми підтримки громадян, які опинилися у складній життєвій ситуації, всі форми соціального забезпечення й обслуговування, за допомогою реалізації яких оптимізуються і трансформуються процеси життєдіяльності та соціальна ситуація таких громадян, до категорії яких, безумовно, можна віднести і членів сімей військовослужбовців.

Суть психологічної роботи із сім'ями військовослужбовців полягає у застосуванні таких взаємодоповнюючих технологій, як тренінгові, психотерапевтичні та психокорекційні методи, що дозволяють набути навичок пом'якшення прояву негативних рис характеру, оптимізувати процеси взаємодії із соціальним оточенням, мінімізувати власні агресивні прояви, не допустити розвитку конфлікту, і релаксаційні аутогенні технології, що дозволяють досить швидко й ефективно відновлювати як фізичні, так і психічні ресурси навіть після надмірних емоційних і фізичних навантажень на організм.

Таким чином, для сімей військовослужбовців найбільш актуальними питаннями позитивної динаміки розвитку є пошук засобів для ефективного вирішення конфліктів, враховуючи специфічні умови, у яких існує така сім'я, а також досягнення толерантних сімейних взаємин. На нашу думку, військові психологи разом із відповідальністю за морально-психологічний стан військовослужбовців повинні закономірно взяти на себе обов'язки сімейних психотерапевтів і функції коректорів інтолерантності у сімейних взаєминах.

Фахівці вважають, що кризи – явище нормативне для сучасної сім'ї. У сім'ях же військовослужбовців, які виконують бойові завдання далеко від дому у небезпечних для життя умовах, ці нормативні кризи ускладнюються супутніми факторами екстремальності [5]. Подружні конфлікти, що періодично виникають у сім'ях, також вважаються кризовими, але неминучими для кожної сім'ї подіями. Конфлікти між подружжям зазвичай спалахують раптово, несподівано для обох партнерів і віднімають у кожного з них велику кількість емоційних ресурсів, чинячи негативний вплив на якість подружніх відносин [2].

Як уже зазначалося, у сім'ях військовослужбовців, котрі довгий час перебувають далеко від близьких, часто відзначаються різні неузгодженості й у сфері інтимних подружніх взаємин. Поза всякими сумнівами, робота щодо гармонізації зазначеної сфери також

є одним із пріоритетних напрямків роботи психолога.

Результати дослідження показали, що з метою підвищення психопрофілактичного впливу на сім'ю військовослужбовця щодо попередження шлюбних конфліктів доцільно: створити при управлінні виховної роботи й організаційний центр по роботі із сім'ями військовослужбовців, який здійснював би методичне керівництво і координацію роботи всіх рівнів і ланцюгів, що стосуються питань шлюбу і сім'ї військовослужбовців; організувати підготовку для виховних структур військових за спеціальністю практичного психолога та соціального педагога; організувати при центрах дозвілля військових частин Клуби молоді сім'ї та створити кабінети сімейного консультування, які проводили би цілеспрямовану психопрофілактичну і психокорекційну роботу із сім'ями військовослужбовців; для підвищення психопрофілактичного впливу на шлюбних партнерів доцільно запровадити у військових частинах систему морального стимулювання сімей військовослужбовців: вечори вшанування кращих сімей частини, конкурси «Найкращий сім'янин», «Стабільна сім'я», грошові премії та цінні подарунки переможцям конкурсу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кучеренко С.М., Хоменко Н.М. Організаційні особливості соціально-психологічної адаптації військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, до умов мирного життя. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. Харків, 2017. С. 66–74.
2. Лесков В.О. Методика діяльності клубу воїнів-інтернаціоналістів щодо соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців після проходження служби у районах бойових дій. *Збірник наукових праць*. № 36. Ч. II. Хмельницький: Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2015. С. 181–184.
3. Лесков В.О. Обґрунтування етапів виникнення психічних травм у військовослужбовців в екстремальних умовах. *Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. 2017. С. 181–187.
4. Лесков В.О. Особливості емпіричного дослідження ефективності реабілітації військовослужбовців із районів військових конфліктів Хмельницький: Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2016. С. 193–197.
5. Потапчук Є.М. Шляхи попередження міжособистісних конфліктів у сім'ях військовослужбовців Прикордонних військ. *Збірник наукових праць Хмельницький: Вид-во АПВУ*. 2018. № 7. Ч. 2. С. 107.